

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра історії та філософії ННІПП

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Статус дисципліни	обов'язкова
Рівень вищої освіти	перший
Ступінь вищої освіти	бакалавр
Галузь знань	«Право» (08)
Спеціальність	«Право» (081)
Освітня програма	«Право»
Форми здобуття вищої освіти	денна, заочна
Мова викладання	українська
Форма підсумкового контролю	залік, екзамен

Київ – 2024 рік

Розробники:

Олена ШКУРАТЕНКО – завідувач кафедри історії та філософії ННІПП, кандидат юридичних наук, доцент;

Володимир ЩЕРБАТЮК – професор кафедри історії та філософії ННІПП, доктор історичних наук, професор;

Дмитро КУРАС – професор кафедри історії та філософії ННІПП, кандидат історичних наук, доцент;

Марина ДЗЮБА – викладач кафедри історії та філософії ННІПП, магістр права.

Рецензенти

Валерій КАПЕЛЮШНИЙ – професор кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор.

Максим ПЕНДЮРА – завідувач кафедри теорії, історії та філософії Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції.

Обговорено та схвалено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 24 вересня 2024 р., протокол № 21/2-5.

Гарант освітньої програми:

Альона ЛУКАШЕНКО – доцент кафедри публічного управління та адміністрування, кандидат юридичних наук, доцент, підполковник поліції.

Загальні відомості про навчальну дисципліну

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Історія держави та права» є загальні та специфічні закономірності виникнення та розвитку держави і права України й окремих зарубіжних країн у конкретно-історичних умовах їх існування у хронологічній послідовності.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни «Історія держави та права» полягає у формуванні у здобувачів вищої освіти розуміння закономірностей розвитку держави та права, вироблення правильних оцінок державно-правових явищ, виховання політичної та правової культури, поваги до прав і свобод громадян, розвиток патріотичних та морально-етичних переконань, формування науково-юридичного світогляду та мислення, необхідних для вивчення та застосування права.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія держави та права» є формування у майбутніх юристів:

- загальних знань про закономірності та особливості державно-правового розвитку України та країн світу;
- навичок роботи з джерелами права;
- навичок аналізу державно-правових явищ, подій та виявленні їх причинно-наслідкових зв'язків;
- патріотичних переконань та морально-етичних цінностей;
- високого рівня професійної правосвідомості та правової культури.

Пререквізити: : теорія держави і права

Постреквізити: галузеві юридичні дисципліни.

Компетентності та програмні результати навчання відповідно до освітньої програми ступеня вищої освіти бакалавр:

<i>Загальні компетентності:</i>	<i>Програмні результати навчання:</i>
ЗК 1 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.	РН1 Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки задалегідь невідомих умов та обставин.
ЗК 7 Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.	РН 3 Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
ЗК 13 Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у	РН 6 Оцінювати недоліки і

загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 16 Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

СК 2 Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему.

СК 3 Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи.

СК 13 Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ.

СК 16 Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Знання, уміння, навички.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Історія держави та права» здобувач вищої освіти повинен **знати**:

- основні етапи розвитку держави та права,
- загальні закономірності державно-правового розвитку України та країн світу;
- особливості суспільного ладу провідних країн світу кожної історичної епохи,
- особливості державного ладу провідних країн світу кожної історичної епохи,
- особливості державно-правового розвитку України;

переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему.

РН 7 складати та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

РН19 Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

- найбільш визначні правові пам'ятки України та країн світу,
- Здобувач вищої освіти повинен уміти:**
- аналізувати державно-правові явища, а також джерела права і практику їх застосування;
  - науково прогнозувати майбутній розвиток держави та права;
  - правильно оцінювати реформи державного апарату, розуміти їхні причини, наслідки, ефективність;
  - самостійно пояснювати найважливіші державно-правові процеси в світі, відстоювати свою позицію публічно;
  - аналізувати правові джерела, наукову та науково-популярну літературу та використовувати їх для пізнання закономірностей державно-правового розвитку;
  - застосовувати набуті знання в повсякденній діяльності, для орієнтації в суспільно-політичному житті, оцінки суспільних явищ і подій.

Мати навички:

- роботи з джерелами та навчально-методичною літературою, узагальнення матеріалів юридичної та іншої соціальної практики, конкретних емпіричних даних;
- фахово тлумачити нормативний зміст положень історично важливих нормативних актів
- застосування наукових методів пізнання.

2. Структура навчальної дисципліни

Розділ I. Історія держави та права зарубіжних країн

Тема 1. ІДП як наука і навчальна дисципліна. Держава та право країн Стародавнього Сходу

Предмет історії держави та права. Місце навчальної дисципліни в системі юридичних дисциплін, співвідношення з іншими правовими та історичними дисциплінами, теоретичне і практичне значення для підготовки спеціалістів - юристів вищої кваліфікації. Загальнонаукові та спеціальні методи пізнання та вивчення навчальної дисципліни. Джерела історії держави та права. Періодизація історії держави та права.

Особливості розвитку країн Стародавнього Сходу. Соціальна структура старосхідних суспільств. Місце і роль релігії у державно-правовому розвитку країн Стародавнього Сходу. Східна деспотія. Основні відомства управління. Джерела та основні риси права Стародавнього Сходу.

Утворення та розвиток Стародавнього Єгипту: суспільний лад, державний лад, центральне та місцеве управління, суд, поліцейські органи, армія.

Особливості виникнення та розвиток держави у Стародавньому Вавилоні. Правове становище населення. Державний лад.

Виникнення держави в Стародавній Індії. Соціальна структура і правовий статус населення. Варни, касты. Державний лад.

Право держав Стародавнього Сходу. Закони царя Хаммурапі. Регулювання майнових та шлюбно-сімейних відносин. Спадкове право. Зобов'язальне право. Злочини та покарання. Судовий процес.

Закони Ману. Право власності та зобов'язальне право. Шлюбно-сімейне та спадкове право. Злочини та покарання. Судовий процес.

Тема 2. Античні держави та право

Рабовласницькі держави Стародавньої Греції. Виникнення Афіньської держави. Реформи Тезея, Солон і Клісфена. Рабовласницька демократія в Афінах. Армія. Поліція. Основні риси афінського права.

Особливості державно-правового розвитку Спарти. Суспільний лад. Організація влади. Судові органи. Право. Закони Лікурга.

Виникнення рабовласницької держави в Стародавньому Римі. Періодизація розвитку римської рабовласницької держави. Царський період. Суспільний лад і управління. Реформи Сервія Тулія. Формування аристократичної республіки. Правовий статус особи в Римі. Державний лад. Армія. Поліція. Суд. Криза республіки. Римська імперія. Військові диктатури. Принципат. Домінат. Зміни в державному устрої. Армія. Поліція. Суспільний лад. Прийняття християнства. Занепад Римської імперії.

Основні етапи розвитку римського права. Джерела та характерні риси права Риму найдавнішого періоду. Закони XII таблиць. Джерела та основні риси права класичного та посткласичного періодів. Публічне та приватне право. Приватна власність. Зобов'язальне право. Шлюбно-сімейне право. Злочини та покарання. Судоустрій та судочинство. Римські юристи. Кодифікація Юстиніана.

Тема 3. Ранньофеодальна держава та право

Основні етапи історії розвитку феодальної держави та права. Становлення феодального права. Класи та стани при феодалізмі. Католицька церква та її вплив на державно-правовий розвиток країн Європи. Виникнення васальних відносин. Характерні риси феодального права. “Право-привілей”, “кулачне” право. Магдебурзьке право.

Виникнення держави франків: держава Меровінгів; імперія Каролінгів. Розпад Франкської імперії. Верденський трактат. Реформи Карла Мартелла. Формування феодальних відносин. Розвиток феодальної власності на землю. Феодальний імунітет. Васалітет. Державний лад. Двірцево-вотчинна система управління. Суспільний лад. Марка – община франків.

Варварські правди. Джерела та основні риси права Франкської держави. “Салічна правда”: суд, злочини і покарання, майнові відносини.

Монголо-татарська держава і право (XIII-XV ст.). Виникнення держави Чингізхана. Родовий та військово-феодалний принципи управління. Суспільний лад. Право. Розпад імперії (1227 р.).

Золота Орда: суспільний лад, державний лад. Особливості верховної влади хана. Курултай - колегіальний орган влади в Золотій Орді. Місцеві органи управління Золотої Орди. Система центральних органів влади. Право. Велика Яса Чингізхана (1206 р.): майнові відносини, шлюбно-сімейне право, злочини і покарання.

Формування турецької державності. Утворення Османської імперії (XV ст.). Система влади і управління. Влада султана. Центральна адміністрація імперії. Великий візир. "Високі ворота".

Право і суд в Османській імперії. Мусульманське право. Збірники світових законів. Канун-наме (кодекси султанів). Цивільне право. Право власності. Шлюбно-сімейне право. Злочини і покарання. Норми канун-наме та закони шаріату.

Тема 4. Станово-представницька монархія

Утворення станово-представницької монархії у Франції. Генеральні та провінційні штати. Великий березневий ордонанс 1357 р. Посилення королівської влади. Центральне та місцеве управління. Судова система. Розвиток феодального права.

Станово-представницька монархія в Англії. Велика хартія вільностей 1215 р. Виникнення та діяльність парламенту. Центральні органи влади та місцеве самоуправління. Судові органи. Право. "Загальне право". Статутне право. Право справедливості.

Особливості станово-представницької монархії в Німеччині. "Золота булла" 1356 р. Рейхстаг та ландтаги. "Кароліна" – кодекс феодального кримінального та кримінально-процесуального права феодально-роздробленої Німеччини.

Особливості станово-представницької монархії в Іспанії. Реконкіста. Формування Кастильського і Арагонського королівств. Особливості суспільного ладу. Кортеси. Центральні органи влади та місцеве самоуправління.

Тема 5. Абсолютна монархія

Причини формування феодальної абсолютної монархії.

Французький класичний абсолютизм. Ліквідація станово-представницьких органів та посилення королівської влади. Створення бюрократичного апарату управління. Армія і поліція. Судова система. Розвиток права. Злочини та покарання. Судочинство.

Особливості англійського абсолютизму. Королівська влада і парламент. Центральні органи влади та управління. Держава і церква. Місцеве управління. Поліція. Судова система. Кримінальне право. "Криваве законодавство." Судовий процес.

Абсолютна монархія в Німеччині, її особливості. Князівський абсолютизм. Роль бюрократичного апарату, суду, армії, поліції. Джерела та характерні риси права.

Утворення Московської централізованої держави. Реформи Івана IV. Боярська Дума. Земські Собори. Розвиток приказної системи. Розвиток феодалного права. Судебники 1497 та 1550 рр. Стоглав 1551 р. “Соборне Уложення” 1649 р.

Абсолютна монархія в Росії. Особливості суспільного ладу. Державний лад Російської Імперії. Державні реформи Петра I. Створення регулярної армії, поліції. Тюремна система. Прокуратура. Жалувані грамоти дворянству та містам Катерини II. Правове становище губерній Російської імперії.

Розвиток права. Право та процес за “Артикулами військовими з коротким тлумаченням” 1716 р.

Тема 6. Держава та право Великої Британії (XVII – XVIII ст.)

Буржуазна революція XVII ст. і утворення буржуазної держави та права. Зміна форми правління. Еволюція та пристосування старих державно-правових інститутів до нових умов. Принципи буржуазного демократизму та ідеї народного представництва. Акти “Довгого парламенту”. Встановлення республіки. Протекторат Кромвеля. “Знаряддя управління”. Реставрація монархії. Зародження політичних партій. Становлення англійського конституціоналізму.

Принципи буржуазного права. “Хабеас корпус акт”. “Біль про права”. “Акт про престолоспадкування”. Формування англійської конституційної монархії. Закріплення принципів англійського конституційного права.

Розвиток англійського парламентаризму у XVII-XIX ст.

Утвердження двопартійної системи. Британська колоніальна імперія.

Тема 7. Держава та право США (XVII – XIX ст.)

Причини та особливості революції в Північній Америці. Війна за незалежність та утворення США. “Декларація незалежності” 1776 р. Прийняття конституцій в штатах. “Статті конфедерації” 1781 р.

Конституція США 1787 р. та утворення федерації. Основні принципи Конституції США. Принцип розподілу влади. Принцип “стримування та противаги” трьох гілок влади. Перший цикл конституційних поправок (“Біль про права” 1791 р.). Дуалізм права США.

Створення федерального державного апарату. Двопартійна система. Територіальне розширення США.

Громадянська війна 1861-1865 рр. між Північчю і Півднем та її вплив на державно-правовий розвиток США. Другий цикл поправок до Конституції.

Основи державної організації. Конгрес. Виконавча влада. Судова система. Армія. Розвиток федеральної поліції. Тюремна система.

Тема 8. Держава та право Франції (XVIII – XIX ст.)

Буржуазна революція та утворення буржуазної держави і права у Франції. "Декларація прав людини і громадянина" 1789 р. Конституція 1791 р. та оформлення конституційної монархії.

Перша республіка у Франції.

Якобінська диктатура. Конституція 1793 р.

Термідоріанська реакція. Конституція 1795 р. Переворот Наполеона Бонапарта і Конституція 1799 р. Консульство та імперія Наполеона Бонапарта.

Перша Імперія. Централізація і бюрократизація державного апарату. Поліція. Армія. Жандармерія. Державна організація легітимної монархії.

Друга республіка. Конституція 1848 р. Державний лад Другої республіки.

Друга Імперія. Конституція 1852 р. Каральний апарат.

Паризька Комуна, її державний лад. Законодавство Паризької Комуни.

Третя республіка. Конституція 1875 р.

Еволюція французького парламентаризму.

Кодифікація права. Цивільний кодекс Франції 1804 р. Кримінальний кодекс 1810 року. Цивільно-процесуальний та кримінально-процесуальний кодекси Франції.

Тема 9. Держава та право Німеччини (XIX ст. – поч. XX ст.)

Падіння "Священної Римської імперії германської нації." Утворення Німецького союзу. Революція 1848 р. Конституція Пруссії 1850 р.

Об'єднання Німеччини на чолі з Пруссією. Утворення Німецької імперії. Конституція 1871 року. Державний лад імперії та її політичний режим. Суд. Поліція. Право.

Кримінальний кодекс 1871 року. Кримінально-процесуальний кодекс 1877 р. Цивільне уложення 1900 р.

Тема 10. Державно-правовий розвиток Російської, Австрійської та Австро-Угорської імперій (XIX – поч. XX ст.).

Особливості суспільного ладу Російської імперії XIX – початку XX ст. Селянська реформа 1861 р. та поява нових класів.

Державний лад. Запровадження міського та земського самоуправління. Земська та міська реформи. Реформа поліції. Судова реформа. Система судових органів. Військова реформа.

Кодифікація законодавства у першій половині XIX ст. Повне зібрання Законів Російської Імперії. Звід законів Російської імперії. "Уложення про покарання кримінальні та виправні" 1845 року. Майнове право. Зобов'язальне право. Шлюбно-сімейне право. Спадкове право. Судовий процес.

Вплив першої російської революції на зміни в суспільному ладі та державному устрої. Аграрна реформа П. Столипіна.

Маніфест від 17 жовтня 1905 року. Царська влада. Державна Дума та Державна рада, їх взаємодія. Державний переворот 3 червня 1907 року. Режим

надзвичайного стану і охорони. Посилення поліції. Держава і право Російської імперії періоду Першої світової війни.

Особливості суспільного ладу Австрійської та Австро-Угорської імперії XIX – початку XX ст. Аграрна реформа 1861 р. та поява нових класів.

Державний лад. Австрійської та Австро-Угорської імперії. Реформи Марії-Терезії та Йосифа II. Конституція 1867 р. та зміни державного ладу.

Тема 11. Формування та розвиток радянської держави та права

Криза царизму. Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року. Утворення рад та Тимчасового уряду. Двовладдя. Державний лад. Проголошення Росії республікою. Законодавство Тимчасового уряду.

Перемога збройного повстання в Петрограді. Повалення Тимчасового уряду. II Всеросійський з'їзд рад та його нормативно-правові акти. Створення Ради Народних Комісарів. Вибори і розпуск Установчих зборів. Утворення Радянського державного апарату. “Декларація прав трудящого і експлуатованого народу”.

Встановлення Радянської влади на місцях. Розгром опозиційних партій і утворення однопартійної системи. Створення каральних органів. Організація радянської міліції. Утворення ВЧК та її органів на місцях. Виникнення судових та позасудових органів. Організація Червоної Армії.

Державне будівництво. Розробка, прийняття та загальна характеристика Конституції РРФСР 1918 року. “Декларація прав народів Росії”. Утворення Російської федерації. Виникнення основ радянського права. Цивільне право. Державна та кооперативна власність.

Формування основ кримінального права, основних принципів судочинства. Декрет РНК “Про червоний терор” 1918 р. Формування принципів радянського шлюбно-сімейного права. Земельне право. Соціальне законодавство.

Громадянська війна та її вплив на перебудову більшовицького державного апарату. Ревкоми. Комбіді. Політика “воєнного комунізму”. Згорання цивільно-правових відносин і розширення воєнно-адміністративних методів керівництва економікою. ВРНГ і створення централізованої системи управління. Будівництво збройних сил.

Розвиток федеративних взаємовідносин радянських республік. Формування федеративного устрою РРФСР.

I Всесоюзний з'їзд Рад та його нормативно-правові акти. Розробка і прийняття першої Конституції СРСР 1924 року. Утворення органів державної влади і управління.

Судова система. Організація прокуратури. Утворення адвокатури. Кодифікаційна робота та формування системи нового радянського законодавства. Кодифікація 20-х років. Утвердження командно-адміністративної системи управління.

Конституція СРСР 1936 року. Перебудова органів державної влади і управління. Розвиток радянського права в 30-ті роки. Надзвичайне законодавство. Обмеження громадянських прав.

Радянсько-німецькі договори 1939 року та їх наслідки. Зміна кордонів СРСР. Велика Вітчизняна війна і перебудова державного апарату. Зміни в праві в роки війни. Кінець Другої світової війни. Нюрнберзький процес. Утворення ООН.

Реорганізація правоохоронних органів в 50-60-ті роки. Початок реабілітації незаконно репресованих. Ліквідація позасудових каральних органів. Зміни в судовій системі. Основи судового устрою СРСР 1958 р.

Розбіжності між Конституцією, законами, партійними рішеннями та реальною практикою партійного і державного життя. Проблеми національно-державного будівництва.

Основні тенденції в розвитку права в післявоєнний період. Кодифікація законодавства СРСР і союзних республік. Відомча нормотворчість.

Конституція СРСР 1977 року. Зміна в державному устрої СРСР в роки перебудови. Спроба підготовки та затвердження нового союзного договору. Тенденції в національно-державному будівництві. Серпневий путч 1991р. ДКНС.

Розпад Союзу РСР. Утворення та розвиток СНД. Проблема міждержавних стосунків в СНД.

Тема 12. Державно-правовий розвиток країн світу у ХХ – поч. ХХІ ст.

Третя республіка у Франції. Зміни в державному апараті Франції після першої світової війни. Посилення ролі уряду. Падіння Третьої республіки.

Централізація державного апарату в Англії. Послаблення ролі парламенту і зростання впливу уряду. Делеговане законодавство. Вибірчі реформи у Великій Британії.

Посилення президентської влади в США. Централізація державного апарату. “Новий курс” президента Ф. Рузвельта. Каральні органи США. Поправки до американської Конституції.

Встановлення та законодавче оформлення фашистської диктатури в Італії. Корпоративна держава в Італії.

Листопадова революція 1918 р. в Німеччині. Веймарська республіка та її Конституція. Встановлення фашистської диктатури, її державний механізм та політичний режим.

Державно-правовий розвиток Японії. Фашизація державного устрою. Особливості японського фашизму.

Утворення Четвертої республіки у Франції. Конституція 1946 року. Виникнення П'ятої республіки. Загальна характеристика Конституції 1958 р.

Крах фашистської держави в Німеччині. Утворення ФРН та її Конституція 1949 року. Об'єднання ФРН та НДР у 1990 р.

Криза та крах фашизму в Італії. Проголошення республіки. Конституція 1947 р.

Післявоєнний розвиток Японії. Конституція 1947 р. Формування органів державної влади і управління.

Державно-політичний розвиток Китаю. Учанське повстання. Падіння монархії. Проголошення Китайської республіки. Конституції 1912 р., 1923 р. Гомінданська республіка. Конституція 1931 р.

Утворення та розвиток КНР в 1949 р. Становлення комуністичної влади. Формування політико-правової системи за Конституцією 1954 р. Деформація державно-правового розвитку в період “культурної революції”. Конституція 1982 р. Основні зміни в праві провідних держав світу.

Народно-демократичні революції в країнах Європи. Основні державно-правові та соціальні перетворення. Посилення диктатури комуністичних партій. Спроби звільнення ряду держав Європи від тоталітарних режимів. Втручання СРСР. Криза та розпад системи соціалістичних держав. Демократичні революції в країнах Європи 1989-1990 рр. і ліквідація тоталітарних режимів.

Створення Європейського Союзу і початок історії існування нової форми політичної організації Європи силами створення спільного ринку вугільної і сталеливарної продукції Франції, Федеративної Республіки Німеччини та інших західноєвропейських країн як засіб зміцнення миру та стабільності на континенті, аби унеможливити саму думку про війну між європейськими націями.

Розділ II. Історія держави та права України

Тема 13. Стародавні держави та право на території сучасної України

Періодизація державно-правового розвитку України. Загальна характеристика пам'яток українського права. Значення джерел права для вивчення історії держави та права України.

Нинішній стан історично-правових досліджень. Історіографія історії держави та права України.

Закономірності та особливості переходу первісного суспільства на території України від найпростіших форм соціальних утворень до державності та цивілізації.

Аратта (Оріяна, Оратанія). Кімерія.

Скіфське царство (VII ст. до н.е. - III ст. н.е.), його суспільний та державний лад. Основні риси політичної організації античних міст-держав (VII ст. до н.е. - V ст. н.е.). Особливості виникнення та структура управління Боспорського царства (V ст. до н.е. - VI ст. н.е.). Право.

Монархія і республіка - панівні форми правління у стародавніх державах на території України, їхня характеристика.

Основні риси права.

Тема 14. Держава та право Русі. Особливості розвитку Галицько-Волинської держави та її права

Дискусійні питання утворення Руської держави.

Майнова диференціація та соціальні відносини у ранньослов'янських племен. Антське політичне об'єднання.

Військово-демократичні племінні союзи. Дружина. Народні збори. Рада старійшин. Перші ранньофеодальні об'єднання східних слов'ян.

Політична консолідація східних слов'ян та створення Русі (Кий, Аскольд, Дір). Формування її території та політичне становище в Європі. Реформи Великих Київських князів Володимира і Ярослава. Теорії походження державності у східних слов'ян.

Суспільний лад. Панівна верхівка: Великі Київські та удільні князі, дружинники, бояри, духовенство. Міське населення: аристократія та низи. Вільні общинники, напівзалежна та залежна людність: смерди, закупи, рядовичі, ізгої, задушні люди, челядь та холопи. Правове становище окремих груп людності.

Державний лад. Форма правління. Центральні органи влади та управління: віче як форма народовладдя, Великий Київський князь, рада при князі, князівські з'їзди. Місцева адміністрація: удільні князі, посадники, волостелі. Десяткова система управління: тисяцькі, соцькі, десяцькі. Двірцево-вотчинна система управління. Сільська територіальна община (верв) - орган місцевого самоврядування. Судові органи: вервний, князівський, вічовий, доменіальний, церковні суди та їхня компетенція.

Право. Джерела права: звичаєве право, договори князя з народом, міжкнязівські та міждержавні договори (Русі з Грецією та Візантією), князівський земляний та церковні устави. "Руська правда", її списки та редакції. Рецептвані джерела права: "Номоканони", "Закон судний людем", "Еклога", "Прохірон".

Цивільне право: право власності, зобов'язальне та спадкове право. Шлюбно-сімейне право. Види злочинів і система покарань. Судочинство.

Об'єктивні фактори посилення Галицького та Волинського князівств, їх об'єднання в єдину державу – спадкоємницю Русі-України. Державний, суспільний лад та джерела права Галицько-Волинської держави, їх особливості. Роль Романа Мстиславовича та Данила Галицького у державотворчому процесі.

Основні риси права. Магдебурзьке право, його запровадження у містах Галицько-Волинської держави.

Відображення правової спадщини Русі та Галицько-Волинської держави як спадкоємниці Русі-України у вітчизняних історико-правових дослідженнях.

Тема 15. Державно-правове становище України у складі Великого князівства Литовського.

Формування території Великого князівства Литовського: входження білоруських, українських, московських земель. Автономний статус України у

рамках Великого князівства Литовського, її політичний та адміністративний устрій. Умови Кревської (1385 р.), Городельської (1413 р.) уній та Острівської угоди 1392 рр.

Суспільний лад. Формування станової організації суспільства: магнати, бояри, шляхта, духовенство, міщани, їхня внутрішня соціальна диференціація. Правове становище окремих категорій селянства.

Державний лад. Еволюція органів державної влади. "Старії думи", Великий князь Литовський, пани - рада, сейм, їхні повноваження, взаємини з центральними органами влади та управління. Місцеві органи управління: старости, воєводи, городничі. "Копа" як орган місцевого самоуправління. Громадська рада та сільські отамани. Судоустрій: суди державні та церковні. Судова реформа сер. XVI ст.: створення повітових судів: земського, гродського або замкового, підкоморського. Апеляційні установи.

Право. Звичаєве право, "Руська правда", привілеї литовських князів та їх види. Судебник Казимира IV Ягелончика 1468 року. "Устава на волоки" - початок процесу закріпачення селян. Міжнародні договори. Литовський статут в трьох редакціях. Остаточне закріпачення селян. Право власності. Види землеволодіння. Zobov'язальне право: види договорів, форма та порядок їх укладення. Спадкове право: успадкування за законом та заповітом. Процедура укладення заповіту. Кримінальне право: види злочинів та система покарань. Судовий процес.

Тема 16. Суспільно-політичний лад і право України під владою Польщі та Речі Посполитої.

Приєднання західноукраїнських земель до складу Польщі у др. пол. XIV ст., зміна їх політико-правового становища. Адміністративно-територіальний поділ Польщі. Причини об'єднувчих тенденцій між Литвою та Польщею. Люблінська унія 1569 року та утворення Речі Посполитої Польської. Зміна статусу українських земель. Наслідки Берестейської церковної унії 1596 р.

Буковина у складі Молдавії і Туреччини. Закарпаття у складі Угорського королівства. Кримське ханство під протекторатом Туреччини.

Суспільний лад. Творення замкнених суспільних верств – станів. Магнати, шляхта, середні та дрібнопомісні землевласники. Духовенство римо-католицьке, греко-католицьке та православне, їхнє місце в системі суспільних і правових відносин. Міщани. Вільні селяни та їхні категорії. Петриківський сейм 1496 року – оформлення кріпацтва в Польщі. Каланні, ординці, сотні люди – напівзалежна людність, їхні відмінності від вільних селян. Невільники.

Державний лад. Центральні органи державної влади, їх функції та еволюція. Органи Польського королівства та Речі Посполитої: король, королівська рада, вальний сейм, сенат, посольська зборня. Повноваження центральних органів влади та управління: коронний маршалок, підканцлер, підскарбій, гетьман, референдарій. Місцеві органи влади та органи самоуправління в сільській місцевості: воєводи, старости, каштеляни, волосний

староста, писар, сільський сход. Судоустрій. Світські суди: земські, старостинські, магістратські, підкоморські. Королівський суд та його види. Духовний суд. Варшавський сейм 1578 року та утворення Коронного трибуналу.

Право. Звичаєве право. "Руська Правда". Магдебурзьке право. Вислицький статут 1347 року. Вартський статут 1420-1423 років. Королівські закони, загальні й особисті привілеї, законодавство сеймів та ухвали сеймиків. Судова практика.

Право власності. Види землеволодіння. Зобов'язальне право. Способи забезпечення зобов'язань. Види договорів: купівлі-продажу, позики, підряду. Спадкове право. Шлюбно-сімейне право. Види злочинів і система покарань. Судовий процес.

Тема 17. Військово-політичний устрій та право Запорозької Січі

Джерела формування козацтва. Д. Байда-Вишневецький. Утворення Запорозької Січі. Місце розташування та адміністративно-територіальний поділ Запорозької Січі.

Органи військово-адміністративної влади та козацького самоуправління. Базові принципи політичного устрою Запорозької Січі. Компетенція козацької (військової) ради, кошового уряду (отамана, кошового судді, писаря, осавула), полкової старшини (курінних отаманів, паланкової (полкової) та наказної старшини). Судова система: суд курінного отамана, кошового судді, кошового отамана, козацької ради.

Характерні риси звичаєвого козацького права. Види злочинів та класифікація покарань. Судочинство.

Тема 18. Українська гетьманська держава (Військо Запорозьке) та її право.

Соціально-економічне та політичне становище України напередодні і в ході національно-визвольної революції (війни) 1648 – 1658 рр. Зборівська 1649 р., Білоцерківська 1651 р. угоди Війська Запорозького із Річчю Посполитою. Формування української держави за Б.Хмельницького.

"Руїна" та її наслідки. Віленський договір 1656 року, Гадяцький договір І Виговського (1658 р.), Андрусівське перемир'я 1667 р., Вічний мир 1686 р.

Роль гетьмана І.Мазепи в боротьбі за незалежну соборну Україну. Шведсько-українська угода 1708 р. Конституція Пилипа Орлика 1710 р. – закономірний результат розвитку державно-правової думки українського народу.

Поділи Речі Посполитої Польської та входження Правобережної України і Західної Волині до складу Російської імперії. Загарбання Росією Північного Причорномор'я та Криму. Галичина, Буковина та Закарпаття під австрійським пануванням.

Суспільний лад. Зміни у суспільних відносинах. Ліквідація польського магнатського землеволодіння. Зміцнення українського старшинського, шляхетського та церковного землеволодіння. Особливості соціально-економічного розвитку Лівобережної України.

Знатне військове товариство. Українська родова шляхта. Зрівняння в правах козацької старшини з російським дворянством. Духовенство. Реєстрове козацтво. Міщани, селяни-посполиті, їх соціально-правовий статус. Відновлення панщини.

Державний лад. Ліквідація польської адміністративно-політичної системи управління. Центральні органи влади. Полково-сотенний адміністративно-територіальний устрій. Структура та компетенція органів місцевого управління. Міське самоврядування: магістрати та ратуші.

Дипломатичні стосунки Б.Хмельницького з Московією. Рішення Земських соборів 1651 р. та 1653 р. Переяславська рада 8 січня 1654 р. Державно-правовий статус України - Гетьманщини за Березневими статтями 1654 р. та царськими жалуваними грамотами від 27 березня та 12 квітня 1654 р.

Гетьманські статті. Обмеження автономних прав України. Органи самодержавного управління Україною – Гетьманщиною: Посольський приказ, Малоросійський приказ 1663 р., Колегія іноземних справ, Сенат, перша Малоросійська колегія (1722-1724 рр.), Правління гетьманського уряду (1734-1750 рр.). Остаточне скасування гетьманської влади у 1764 р. Запровадження посади генерал-губернатора. Друга Малоросійська колегія (1724-1786 рр.). Ліквідація козацьких полків на Слобідській Україні та Лівобережжі (1765-1783 рр.), Запорозької Січі та її паланок (1775 р.). Поширення загальноросійської системи управління. Введення у 1782-1785 рр. губернського поділу відповідно до російського “Учреждения о губерниях 1775 г.”

Організація судів. Судова реформа 1760-1763 рр.

Джерела права. Зростання ролі українського права. Звичаєве право. Договірні статті. Нормативно-правові акти гетьманської влади: гетьманські універсали, ордери, інструкції, листи, декрети, грамоти. Джерела польсько-литовського походження. Збірники Магдебурзького права. Збірники церковного права. Царське законодавство та його поширення в українських землях.

Систематизація українського права. “Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р. “Суд і розправа в правах малоросійських” 1750 р. Ф. Чуйкевича. “Книга Статут та інші права малоросійські” 1764 р. В.Кондратьєва. “Екстракт малоросійських прав” 1767 р. “Екстракт із указів, інструкцій і настанов... Сенату” 1786 р.

Основні риси права. Право власності. Зобов’язальне право. Шлюбно-сімейне право. Право успадкування за заповітом та за законом. Кримінальне право. Види злочинів і система покарань. Зміни у процесуальному праві. Обвинувально-змагальний та слідчий (інквізиційний) форми процесу.

Тема 19. Суспільно-політичний лад і право України у складі Російської, Австрійської, Австро-Угорської імперій.

Поділи Речі Посполитої, їхні наслідки для українських земель. Правовий статус українських етнічних територій у складі Росії та Австрії. Адміністративно-територіальний поділ. Колоніальна політика обох держав.

Суспільний лад на підпорядкованих Росії українських землях. Буржуазні реформи в Росії другої половини XIX ст. та особливості їх проведення в Україні. Правові засади та характерні риси столипінських аграрних перетворень в Україні.

Державний лад. Центральні органи влади та управління Російської імперії. Компетенція місцевої адміністрації. Губернське, повітове та волосне управління. Органи селянського самоврядування. Зміни в судовій системі.

Джерела права і специфіка їх застосування в різних регіонах України. Кодифікація права. "Зібрання малоросійських прав" 1807 року, "Звід місцевих законів губерній і областей, приєднаних від Польщі", "Звід законів Російської імперії", характеристика його редакцій.

Суспільний лад на підпорядкованих Австро-Угорщині українських землях. Правовий статус окремих категорій населення до відміни кріпосного права (1848 р.) і після неї.

Державний лад. Центральні органи влади та управління Австрійської імперії. Крайова і місцеві адміністрації, їхні повноваження. Створення дуалістичної Австро-Угорської монархії (1867 р.), особливості функціонування органів управління.

Руський Собор. Польська Рада Народова. Українці в австрійському парламенті. Слов'янський конгрес у Празі. "Галицько-Руська матиця", її діяльність. Ю. Бачинський, його ідея самостійності та соборності України. ("Ukraine irredenta"). Зародження та становлення українських політичних партій. Організація українських військових частин - "Руських стрільців". Судова реформа за імперським положенням про суд 1849 р.

Джерела права. Кодифікація місцевого права. Цивільний кодекс Австрії 1811 року. Цивільний кодекс 1895 року. Торговий кодекс 1863 року. Закон про компетенцію суду 1852 року. Закон про судочинство по безспірних справах 1854 року. Цивільно-процесуальний кодекс Австрії 1895 року. Кримінальний кодекс Австрії 1852 року. Військово-кримінальний кодекс Австрії 1855 року та його дія на території Галичини та Буковини. Кримінальний кодекс Угорщини 1879 року і його запровадження на Закарпатті. Надзвичайне законодавство початку XX ст.

Тема 20. Національна держава та право України у добу революції (1917–1921 рр.)

Повалення царизму. Проведення Тимчасовим урядом перетворень в державному устрої Росії. Розпад Російської імперії.

Українська Центральна Рада. Боротьба за національно-державне відродження України. I Універсал Центральної Ради - проголошення суверенності українського народу. Створення уряду автономної України – Генерального Секретаріату. II Універсал Центральної Ради. III Універсал Центральної Ради – проголошення Української Народної Республіки, встановлення зв'язків з Росією на федеративних засадах. IV Універсал – проголошення Української Народної Республіки суверенною, незалежною державою. Берестейська угода (1918 р.) та її наслідки для України.

Організація центральної і місцевої влади. Військове будівництво. Створення в Україні органів охорони революції і порядку, судової системи. Правотворча діяльність в Українській Народній Республіці. Конституція УНР від 29 квітня 1918 року.

Українська Держава. Переворот 29 квітня 1918 року і утворення Української Держави. Гетьман П. Скоропадський. "Грамота до всього українського народу" від 29 квітня 1918 року. Організація влади згідно з "Законами про тимчасовий державний устрій України" і "Тимчасовим законом про верховне управління державою...". Зовнішня і внутрішня політика Гетьманату. Будівництво збройних сил. Судова система. Право.

Українська Народна Республіка за доби Директорії. Встановлення влади Директорії. Заява Директорії від 26 грудня 1918 року. Трудовий конгрес. Закон "Про форму влади в Україні" від 23 січня 1919 р. та інші нормативно-правові акти. Держави Антанти і Директорія. Варшавський договір від 21 квітня 1920 року.

Західноукраїнська Народна Республіка. Утворення ЗУНР. Відозви Української Національної Ради від 1 листопада 1918 року. Вищі і місцеві органи влади та управління ЗУНР. Органи охорони порядку. Судова система. Реорганізація армії. Передвступний договір з Директорією УНР від 14 грудня 1918 року. Акт проголошення соборності України 22 січня 1919 року. Законодавство ЗУНР. Паризька конференція та її наслідки для України.

Уроки національної державності 1917–1921 року для українського державотворення.

Тема 21. Українська РСР (УСРР) та її право.

Жовтневий переворот у Петрограді в 1917 р. та зміни державного ладу в Україні. Всеукраїнський (грудень 1917 року) з'їзд Рад у Києві. Ультиматум радянської Росії та розв'язання війни з Українською Народною Республікою.

Легітимність I Всеукраїнського з'їзду Рад у Харкові. Утворення радянської УНР. Взаємини з РСФРР. Надзвичайні органи влади: ВУНК, ДПУ, ОДПУ. Конституція УСРР 1919 року.

Ризький (1921 року) мирний договір і його наслідки для України.

Правові засади утворення Союзу РСР. Державно-правове становище України за Конституцією СРСР 1924 р. Утворення Молдавської АСРР у складі УСРР (1924-1940 рр.). Формування адміністративно-командної системи

управління. Ліквідація правових засад багатокладної економіки. Правові засади примусової колективізації сільського господарства. Конституція УРСР 1937 року. Судова система. Прокуратура. НКВС. Створення системи «ГУЛАГу».

Проголошення незалежності Карпатської України (березень 1939 р.). Президент А. Волошин.

Радянсько-німецькі договори та їх історико-правова оцінка. Початок Другої світової війни. Входження Західної України до складу УРСР. Радянський репресивний апарат у новостворених областях, характеристика політичного режиму. Включення Північної Буковини, Північної і Південної Бессарабії до УРСР, а решти Бессарабії – до колишньої Молдавської АСРР і утворення МРСР у складі СРСР. Утворення Чернівецької області у складі УРСР.

Початок радянсько-німецької війни. Спроба відновлення Української держави актом ОУН (30 червня 1941 р.). Українське державне правління на чолі з Я. Стецьком. Утворення Української Національної Ради в Києві.

Українська РСР – член-засновник ООН (24 квітня 1945 р.). Капітуляція Німеччини (8 травня 1945 р.). Кінець Другої світової війни. Нюрнберзький процес.

Об'єднання українських земель у межах СРСР і адміністративно-командне розв'язання територіально-етнічних проблем. Державницька позиція загонів ОУН-УПА.

Правові засади входження Кримської області та Севастополя до складу УРСР. Конституція СРСР (1977 р.) та УРСР 1978 р.: основні положення. Державне будівництво в УРСР. Судова система. Прокуратура. Органи внутрішніх справ.

Право. Перші декрети радянської влади. Кодифікація законодавства Радянської України. Обмеження громадянських прав. Політичне забезпечення насильницької колективізації. Надзвичайний порядок кримінального судочинства: “двійки”, “трійки”, “особлива нарада” при наркомі внутрішніх справ. Масові репресії в Україні. Зміни в окремих галузях права в післявоєнний період. Друга кодифікація законодавства. Зміни в законодавстві УРСР у 1970-1980 рр.

Тема 22. Розпад СРСР і відродження Української незалежної держави.

Демократизація виборчої системи. Вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих Рад народних депутатів (березень 1990 р.). Ухвалення 16 липня 1990 р. “Декларації про державний суверенітет України”, її зміст. Початок реформування судової системи. Зміни у правовій системі.

Законодавче оформлення створення незалежної держави України. Акт проголошення незалежності України, Всеукраїнський референдум 1 грудня

1991 року. Вибори Президента України. Розпад Союзу РСР і заснування СНД. Міжнародне визнання України, встановлення дипломатичних відносин.

Підготовка та прийняття Конституції України 1996 року. Структура, основні положення і значення Основного Закону держави.

Вибори 1998 року до Верховної Ради за новим виборчим законом. Квітневий референдум 2000 року та проблеми легітимного впровадження його результатів. Вибори до Верховної Ради IV скликання 2002 року. Розстановка політичних сил у вищому законодавчому органі України.

Вибори Президента України 2004 р., внесення змін до Конституції України.

Анексія АРК Російською Федерацією. Дестабілізація політичної ситуації, військовий конфлікт на сході України. Особливості та труднощі геополітичного становища України. Вибори Президента України 2014 р. Зміни у системі державного управління, реформування адміністративної системи, процеси децентралізації. Вибори Президента України 2019 р. та основні тенденції сучасного державно-правового розвитку.

Реформування правової системи України (1991 р.– 20-ті роки XXI ст.). Впровадження європейських і світових стандартів в усіх галузях права. Основні напрями реформування цивільно-правових відносин у сучасній Україні. Головні тенденції у змінах до кримінального та кримінально-процесуального законодавства України.

Подолання гендерної нерівності в сучасному українському суспільстві.

Вибори Президента України 2019 р. та основні тенденції сучасного державно-правового розвитку.

Початок повномасштабної війни російської федерації проти України. Героїчна боротьба захисників України проти російських загарбників. Основні військові операції по обороні та звільненню територій України. Терор і геноцид українського народу з боку російської держави. Волонтерський рух в Україні. Зміни у системі державного управління, введені у період війни. Основні напрями змін у законодавстві України, викликані воєнними діями. Міжнародна підтримка України у боротьбі з російською агресією.

**Консультативна допомога
кафедри**

Онлайн:
електронна пошта:
kidp@ukr.net
Пн-Пт з 9:00 до 16:00